

JOANNA KARCZEWSKA¹

Uniwersytet Zielonogórski
ORCID 0000-0002-2422-1962

OPAT W TRUDNYCH CZASACH? MARCIN RINKENBERG I JEGO OPACKIE RZĄDY W KLASZTORZE KANONIKÓW REGULARNYCH W ŻAGANIU (1468-1489)

**An abbot for hard times? On the tenure of abbot Martin Rinkenber in the
monastery of Canons Regular in Żagań (1468-1489)**

Abstract

The article presents the person and work of Martin Rinkenber, abbot of the monastery of Canons Regular of St Augustine in Żagań, who held this office in 1468-1489. He was one of the longest-serving abbots of the monastery. His term fell in a difficult period, marked by disputes between rulers and the Głogów War of Succession. These events had a great impact on the monastery in Żagań, especially on its economic situation and property. The article presents the abbot's attitude and position towards these events, depicts his difficult and controversial personality, and discusses his interests and passions.

Keywords: Głogów Silesia, Canons Regular, abbott, Żagań

Abstrakt

Artykuł przedstawia osobę i działalność Marcina Rinkenberga – opata klasztoru kanoników regularnych reguły św. Augustyna w Żaganiu, który pełnił tę godność w latach 1468-1489. Był jednym z najdłużej urzędujących opatów żagańskiego klasztoru. Jego rządy przypadły na trudne czasy konfliktów między książętami dzielnicowymi i wojny o sukcesję głogowską. Wydarzenia te bardzo dotknęły konwent żagański, zwłaszcza w zakresie jego gospodarki i stanu majątkowego. Artykuł prezentuje podejście i stanowisko opata wobec tych wydarzeń, a także charakteryzuje cechy jego trudnej i kontrowersyjnej osobowości oraz omawia jego zainteresowania i pasje.

Słowa kluczowe: Śląsk głogowski, kanonicy regularni, opat, Żagań

¹ Dr hab. Joanna Karczevska, prof. Uniwersytetu Zielonogórskiego, kierownik Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki Instytutu Historii Uniwersytetu Zielonogórskiego. Zajmuje się naukami pomocniczymi historii i historią średniowieczną Polski, ze szczególnym uwzględnieniem badań nad średniowiecznym rycerstwem polskim, osadnictwem, a także dziejami Śląska głogowskiego w wiekach średnich. J.Karczevska@ih.uz.zgora.pl.

W historii klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu przewinęli się różni opaci, wśród których niewątpliwie największą osobowością był Ludolf z Einbeck (opat w latach 1394-1422), zasłużony na wielu polach wybitny reformator klasztoru żagańskiego. Jego osiągnięcia sprawiły, że był już niejednokrotnie obiektem zainteresowania historiografii². Jednak w poczcie średniowiecznych zwierzchników żagańskiego konwentu wyróżnia się szczególnie jeszcze jedna postać – mianowicie Marcin Rinkenberga, pełniący godność opacką w latach 1468-1489. Był on jednym z najdłużej urzędujących opatów żagańskich w średniowieczu, lecz poświęcono mu uwagę w niezbyt wielu opracowaniach dotyczących kanoników regularnych³. Trzeba zaznaczyć, że był postacią bardzo kontrowersyjną – tak też przedstawia go współczesna mu kronika klasztorna, tj. *Katalog opatów żagańskich*, podstawowe źródło do dziejów żagańskiego klasztoru⁴. Ocena ta została też utrwalona przez kolejnych historyków zajmujących się losami klasztoru w średniowieczu⁵. Warto jednak spojrzeć na osobę Marcina Rinkenberga nie tylko oczami przeora Piotra Weynknechta piszącego wówczas *Katalog opatów żagańskich*, ale także przez pryzmat innych źródeł, w tym dyplomatycznych i epistolograficznych. Będzie to przede wszystkim zespół dokumentów klasztoru kanoników regularnych w Żaganiu przechowywany w Archiwum Państwowym we Wrocławiu i XIX-wieczny inwentarz do tego zespołu⁶. Źródła listowe natomiast to publikowana korespondencja opata z książętami saskimi Albrechtem i Ernestem⁷.

Przedstawiając działalność Marcina Rinkenberga trzeba pamiętać, aby wziąć pod uwagę, na jaki trudny czas ona przypadła. Pomoże to stwierdzić, czy surowy osąd kronikarza klasztornego był uzasadniony, czy zbyt krytyczny. Sylwetka Marcina zasługuje na przybliżenie i to z kilku powodów. Jednym z nich jest wspomniane już długoletnie urzędowanie w funkcji opata, poprzedzone zresztą pełnieniem innych godności klasztornych – był bowiem prepozytem szpitala Św. Ducha w Żaganiu, o czym zachowała się wzmianka z 1463 r., i prepozytem

² Przykładowo: F. Machilek, *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Humanismus*, München 1967; idem, *Das Grosse abendländische Schisma in der Sicht des Ludolf von Sagan*, w: *Das Konstanzer Konzil*, hrsg. R. Baumer, Darmstadt 1977; idem, *Ludolf von Sagan*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters*, Verfassenslexicon, Berlin–New York 1985, Bd. 5, kol. 984; C. Proksch, *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln–Weimar–Wien 1994; A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni na Śląsku*, Opole 1999.

³ A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni...*, s. 203-207; eadem, *Ideal opata w śląskich średniowiecznych kronikach kanoników regularnych*, w: *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. K. Doli z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999; eadem, *Liturgia śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Tradycje monastyczne w Europie: między liturgiką a performatyką II*, red. E. Mateja, Z.W. Solski, Opole 2016; K. Chmielewska, *Między chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorem w czasach konfliktów między władzą świecką a kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich*, w: *W poszukiwaniu prawdy. Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*, t. 2, red. A. Szyndler, Częstochowa 2010; eadem, *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłódzkich kronikach kanoników regularnych*, Częstochowa 2015, s. 220-224 i inne; Z. Witczak, *Przykłady łamania reguły zakonnej przez kanoników regularnych z Żagania w średniowieczu w świetle kroniki klasztornej. Jak to, co złe, miało wskazywać braciom dobrą drogę*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 40/2020, z. 2, s. 133, 137, 138.

⁴ *Catalogus abbatum Saganensium* (dalej: CAS), w: *Scriptores rerum Silesiacarum*, hrsg. G.A. Stenzel, t. 1, Breslau 1835.

⁵ A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni...*, s. 203-207; K. Chmielewska, *Klasztor i jego problemy...*, s. 220-224.

⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (AP Wrocław), Klasztor Augustianów w Żaganiu, Rep. 116.

⁷ *Scriptores rerum Silesiacarum* (dalej: SRS), t. 10, wyd. H. Margraf, Breslau 1877; *Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles*, t. 2-3, hrsg. F. Priebatsch, Leipzig 1897-1898.

w Zielonej Górze począwszy od 6 kwietnia 1464 r. do wyboru na opata w kwietniu 1468 r.⁸ Marcin Rinkenberg został wybrany opatem po 16 latach od chwili wstąpienia do klasztoru (przywdział habit po 28 maja 1452 r.)⁹. Wybór na opata nastąpił po Wielkanocy 1468 r., tj. po 17 kwietnia 1468 r. Jego poprzednikiem był Szymon Arnoldi, który zmarł 15 kwietnia 1468 r.¹⁰ Rinkenberg pełnił godność opata aż do śmierci, tj. do 28 kwietnia 1489 r., czyli przez 21 lat¹¹. Jego imię wymienia nekrolog klasztorny¹². W XV w. jedynie opat Ludolf z Einbeck sprawował tę funkcję dłużej, bo od 1394 do 1422 r. W kościele Wniebowzięcia NMP w Żaganiu (w kaplicy św. Anny) zachowało się ważne źródło dotyczące osoby opata Marcina – mianowicie jego płyta nagrobna. Według inskrypcji opat zmarł 28 kwietnia 1489 r.¹³, taką datę podaje też kronika klasztorna¹⁴, natomiast dokument informujący biskupa wrocławskiego Jana o wyborze nowego opata Pawła Haugwitza podaje inną datę dzienną śmierci Rinkenberga – poniedziałek 27 kwietnia 1489 r.¹⁵

Rządy Marcina przypadły na trudny dla Żagania i Śląska głogowskiego czas konfliktów między książętami żagańskimi Janem II i Baltazarem, a następnie wojny o sukcesję głogowską, której reperkusje dotknęły klasztor i całe księstwo żagańskie, należące już wtedy (od 1472 r.) do książąt saskich Albrechta i Ernesta. I to jest kolejny powód, by spojrzeć na osobę Rinkenberga i jego działalność w tym czasie. Poza tym opat był człowiekiem nietuzinkowym i kontrowersyjnym. Chociaż był mocno osadzony w epoce, w której żył, to przejawiał zainteresowania i styl bycia spotykany w dobie renesansu. Marcin studiował na uniwersytecie w Lipsku. Został immatrykulowany 16 października 1434 r., w semestrze zimowym. Był wówczas kanonikiem kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu¹⁶. Uzyskał stopień bakałarza 14 września 1437 r.¹⁷, natomiast 31 grudnia 1441 r. – stopień magistra sztuk¹⁸. W 1446 r. uczestniczył jako kanonik wrocławskiej kolegiaty św. Krzyża w synodzie diecezjalnym¹⁹. Natomiast 14 marca 1464 r. po raz ostatni był potwierdzony jako kanonik kolegiaty²⁰, co zbiegło się z objęciem przezeń w kwietniu tego roku prepozytury zielonogórskiej. Wiadomo, że w 1455 r. Rinkenberg jako kapłan i kaznodzieja towarzyszył księciu Baltazarowi żagań-

⁸ AP Wrocław, Kopiarz klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Rep. 135 sygn. 419, s. 136; Archiwum Państwowe w Zielonej Górze, Akta Miasta Zielona Góra, sygn. 4966; CAS, s. 329, 356-357.

⁹ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Incipit nomina canonicorum, sygn. V 4b.

¹⁰ CAS, s. 356-357.

¹¹ Ibidem, s. 398.

¹² Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Nekrolog klasztoru w Żaganiu, IV O 36, k. 21.

¹³ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 10, *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. J. Zdrenka, Toruń 2019, s. 41-42.

¹⁴ CAS, s. 398.

¹⁵ AP Wrocław, Urkunden Inhaltsverzeichnis des Archives der Chorherren des S. Augustinus Congregationis Lateranensis zu Sagan, Rep. 135, sygn. 109 (Inwentarz), nr 429.

¹⁶ *Codex diplomaticus Saxoniae regiae* (dalej: CDSR), Ht. 2, Bd. 16, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409-1559*, hrsg. G. Erler, Leipzig 1895, s. 115.

¹⁷ CDSR, Ht. 2, Bd. 17, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409-1559*, hrsg. G. Erler, Leipzig 1897, s. 120.

¹⁸ Ibidem, s. 127.

¹⁹ F.X. Seppelt, *Die Breslauer Diözesansynode vom Jahre 1446*, Breslau 1912, s. 13.

²⁰ C. Kuchendorf, *Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlicher Zusammensetzung von der Gründung (1238) bis 1456*, Breslau 1937, s. 123, gdzie przywołane źródło, obecnie Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Kolegiata świętego Krzyża we Wrocławiu, Rep. 64, sygn. 35. Zob. też: R. Stelmach, *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, Wrocław-Racibórz 2014, nr 12611.

skiemu w jego wyprawie zaciężnej do Prus²¹. Jest znany z korespondencji z wielkim mistrzem i z listu z 15 czerwca 1455 r., w którym ten ostatni poleca go biskupowi sambijskiemu, aby zapewnił mu pomoc materialną i wyżywienie²².

O losach młodego Rinkenberga zdecydował przypadek – otóż książe oleśnicki Konrad Biały zakochał się w jego urodziwej siostrze i ją poślubił, a Marcin dzięki protekcji książęcego szwagra został wysłany na studia do Lipska. *Katalog opatów żagańskich*, z którego pochodzi ta informacja, nie jest jednak zbyt dokładny w przekazie. Kronika błędnie wymieniła imię księcia oleśnickiego, podając, że chodzi o Konrada Czarnego²³. Źródło to wymienia także imię i zawód ojca Rinkenberga, który był kowalem i miał na imię Józef²⁴. Wiadomości te weryfikuje „Nekrolog żagański”, który podaje, że nosił on imię Nikodem; źródło to podaje podstawowe informacje o siostrze Marcina, o której zapisano „domina Dorothea alba ducissa et filia Nicodemi Reynkenberg”²⁵. Jak pisał K. Jasiński, z zapisu w *Katalogu opatów żagańskich* nie wynika, czy Marcin został wysłany na studia jeszcze przed małżeństwem swej siostry, czy po jego zawarciu²⁶. Jeśli w 1434 r. był już kanonikiem, to musiał mieć co najmniej 18 lat, czyli można przyjąć, że urodził się w 1416 r., może rok lub 2 lata wcześniej. Byłby więc zbliżony wiekiem do książąt oleśnickich Konrada Czarnego i Konrada Białego. Posiadanie przez Marcina kanonii kolegiaty św. Krzyża i zapisywanie go z przydawką „de Vratislavia” w metrykach uniwersyteckich świadczy, że faktycznie był ksiązęcym protegowanym, powinowatym, a może także przyjacielem z czasów młodości. Po ukończeniu studiów Rinkenberga pracował w kancelarii księcia oleśnickiego i biskupa wrocławskiego Konrada²⁷.

Tak charakteryzuje Marcina *Katalog opatów żagańskich*: „vir optime indolis, magne experientie, lati discursus et astuti atque celerrimi consilii, curialis autem et secularis totus”²⁸. Do jednych z głównych jego zainteresowań należała medycyna. Marcin prowadził praktykę lekarską, zdobył popularność wśród osób świeckich, szczególnie zaś wśród kobiet, co było przyczyną skandali obyczajowych. Zajmował się także farmacją – założył w Żaganiu aptekę i sam sporządzał leki²⁹. Inną jego pasją była muzyka. Komponował antyfony, lecz bracia niechętnie je śpiewali, ponieważ były długie. Do nabożeństw wprowadził śpiewy nieliturgiczne, które były oparte na melodii świeckiej, po to, aby przyciągnąć wiernych do kościoła. Te działania były bardzo krytykowane przez współbraci, czemu wyraz dał kronikarz – ówczesny przeor Piotr Weynknecht³⁰. Rinkenbergowi przypisuje się autorstwo *Śpiewnika glogowskiego* („Glogauer Liederbuch”) i jest to przypuszczenie bardzo

²¹ A. Heinrich, *Geschichte des Fürstentums Sagan*, Sagan 1911, s. 511.

²² *Das virtuelle Preussische Urkundenbuch*, red. J. Sarnowsky, <http://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Urkundenbuch/pub/orden1455.html> (dostęp 28.07.2023); Pr UB JH I 13745, Pr UB JH I 13765; Pr UB JH I 13776.

²³ CAS, s. 358.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Nekrolog klasztoru żagańskiego, IV O 36, wkładka pergaminowa odnosząca się do pierwszej połowy stycznia; K. Jasiński, *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007, s. 451, przyp. 11.

²⁶ K. Jasiński, *Rodowód...*, s. 451, przyp. 11.

²⁷ CAS, s. 358.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, s. 375.

prawdopodobne, bowiem opat posiadał talent muzyczny i odpowiednie wykształcenie³¹. Był czcicielem Matki Bożej, której poświęcał różne utwory i ustanowił nowe msze w kościele klasztornym³². Czas powstania *Śpiewnika glogowskiego* to lata ok. 1470-1480, opat mógł w tym czasie komponować. Natomiast w 1482 r. doznał paraliżu, co ograniczało jego aktywność w komponowaniu muzyki³³.

Opat Rinkenberga znał i lubił poezję łacińską i niemiecką. Był także amatorem ksiąg, doceniał wynalazek druku i zgromadził spory księgozbiór, zwłaszcza ksiąg drukowanych³⁴. Do liturgii wprowadził elementy przedstawień teatralnych³⁵. Uchodził też za dobrego kaznodzieję, głosił kazania dla kleru i dla ludu; wiadomo, że znał retorykę³⁶.

Opat podjął pewne działania reformatorskie związane z życiem wewnętrznym konwentu – wprowadził różne zmiany do statutów, rubryk i liturgii, wzorując się na Kościele wrocławskim³⁷. Dzięki pracy w kancelarii biskupiej i częstej bytności we Wrocławiu poznał tamtejszą liturgię i chciał te wzorce zaszczerpić w liturgii klasztornej w Żaganiu. Podjął się też dokonania zmian w zakresie ubioru braci³⁸. Opat zwiększył także obowiązki chórowe kanoników, zalecając śpiew większej liczby antyfon. Działania te, choć niechętnie, finalnie zostały zaakceptowane na kapitule rocznej we wrześniu 1484 r.³⁹

Marcin Rinkenberga jawi się jako osoba wielu talentów, o otwartym umyśle. Nie cieszył się jednak sympatią i uznaniem współbraci. Opat prowadził bowiem życie zgoła świeckie i było to przedmiotem krytyki współczesnych. Biesiadował w towarzystwie osób świeckich, nie stronił też od towarzystwa kobiet. Przebywał na dworach książęcych, znał kulturę dworską, co zaskarbiało mu sympatię dworskiego otoczenia. Znał i uprawiał rycerskie rozrywki, polował i uctował, układał psy myśliwskie, interesował się hodowlą koni. I czynił to wszystko w stroju świeckim, czego nie mógł wybaczyć mu kronikarz klasztorny⁴⁰. Wszystko to powoduje, że opat Rinkenberga to postać bardzo wyrazista, niejednowymiarowa. Wydaje się jednak, że obraz opata krytycznie przedstawiony przez kronikarza klasztornego, jest niepełny i jednostronny, a sam opat niedoceniony. Patrząc z innego punktu widzenia na kronikarski, informacyjny przekaz i wnikając weń głębiej, można dojść do zgoła odmiennych opinii. Pomagają w tym oczywiście inne współczesne źródła.

³¹ P. Gancarczyk, *Abbot Martin Rinkenberga and the origins of the Glogauer Liederbuch*, „Early Music”, 37/2009, nr 1, s. 27-36.

³² CAS, s. 371-372, przyp. 1.

³³ Ibidem, s. 388.

³⁴ A. Świerk, *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*, Wrocław 1965, s. 42, 43.

³⁵ CAS, s. 374-375. „Ipse eciam contra omnium predecessorum suorum maturitatem et gravitatem cantica mensuralia vel reccius theatralia cantare et divinis officiis immisceri permisit et consensit”.

³⁶ Ibidem, s. 359.

³⁷ Ibidem, s. 361. Kronikarz datuje zmiany wprowadzone przez opata Rinkenberga na 1465 r., jednak Marcin Rinkenberga został opatem w 1468 r.

³⁸ CAS, s. 360-362, 371; A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni...*, s. 204.

³⁹ CAS, s. 371-372, przyp. 1. „Composuit eciam ante ea antiphonas satis prolixas septem, quas voluit ante incium septem horarum canonicarum cottidie decantari a fratribus, que res, quia fuisset fratribus plurimum onerosa nec tempus, precipue in quadragesima ad hoc suffecisset, ideooque fratres hiis se omnimode et uniformiter oppsuerunt, Ad illam autem antphonam ante primam tamquam racionabiliter et portabilem consenserunt”.

⁴⁰ Ibidem, s. 368.

W czasie kiedy Marcin Rinckenberg objął godność opata żagańskiego klasztoru, nastąpiło zaostrenie stosunków między miejscowymi książętami – braćmi Baltazarem, księciem żagańskim, i Janem II, panem Przewozu. Byli oni skonfliktowani już wcześniej na tle finansowym i – w przypadku Jana – poczucia krzywdy z powodu posiadania nierównych dzielnic. Nałożyły się na to walki o koronę czeską po śmierci króla Władysława Pogrobowca, kiedy książęcy bracia stanęli po przeciwnych stronach. Jan II stał się zwolennikiem króla husyty Jerzego z Podiebradów, Baltazar był w przeciwnym obozie. W efekcie król czeski w 1461 r. przekazał księstwo żagańskie Janowi II. Papież w 1462 r. nakazał Janowi, by zwrócił księstwo bratu, ten jednak nie spełnił żądania papieskiego, w związku z czym księstwo żagańskie obłożono interdyktem. Książę Baltazar odzyskał Żagań dopiero w 1468 r.⁴¹ Wtedy też Baltazar podjął decyzję o powtórny ożenku, co spowodowało gniew Jana, bo taka decyzja oddalała go od ewentualnego dziedziczenia księstwa żagańskiego po śmierci brata. Stało się to powodem kolejnych walk, które bardzo dotknęły dobra klasztorne, miasto Żagań i jego okolice⁴². Jan II zyskał poparcie Macieja Korwina – nowego króla Czech – który udzielił mu pomocy wojskowej w celu ataku na Polskę, książę jednak wykorzystał to wsparcie do odzyskania Żagania. Autor *Rocznika głogowskiego* pisał, że książę Jan II w 1470 r. „wiele zła uczynił w dystrykcie żagańskim”⁴³. Bardzo tragiczne w skutkach stało się oblężenie Żagania przez księcia Jana na początku maja 1472 r. Spaliło się wtedy całe miasto, z wyjątkiem zamku. Pożar dotknął także kościół i klasztor, zniszczony został majątek klasztorny⁴⁴. Kronika klasztorna datuje ten pożar na 6/7 maja 1472 r. Zniszczone zostały księgi liturgiczne, ucierpiały też cenne rzeczy zdeponowane w klasztorze przez mieszczan⁴⁵. W czasie tych wydarzeń książę pojmał opata Marcina, lecz uwolnił go zaraz po złożeniu przysięgi wierności⁴⁶.

W 1472 r. zmarł książę Baltazar, zamorzony głodem przez brata w wieży zamku w Przewozie. Książę Jan, choć przejął księstwo żagańskie, był w fatalnej sytuacji – niechętnie mu było całe społeczeństwo księstwa, bo doświadczyło w tragiczny sposób jego awanturniczej, brutalnej działalności. Przede wszystkim jednak Jan II naraził się królowi Maciejowi Korwinowi. Książę, obawiając się konsekwencji gniewu królewskiego, zdecydował się sprzedać księstwo żagańskie książętom saskim Ernestowi i Albrechtowi, a odpowiedni układ został podpisany 12 grudnia 1472 r.⁴⁷ Uczynił to za radą opata Marcina Rinkenberga, który bardzo o to zabiegał i odprawił nawet mszę w tej intencji⁴⁸. Sam pomysł sprzedaży księstwa mógł wyjść od opata i to on kontaktował się i zapewne negocjował tę transakcję z Sasami⁴⁹. Marcina Rinkenberga za inspiratora sprzedaży księstwa żagańskiego uważa także H. Szczegółą. Opisuje to jednak w tonie dawnej historiografii, widząc w opacie

⁴¹ CAS, s. 350.

⁴² Ibidem, s. 364.

⁴³ K. Borgen, *Rocznik głogowski do roku 1493*, wyd. W. Mrozowicz, Głogów 2013, s. 44.

⁴⁴ Ibidem, s. 44, 85.

⁴⁵ Ibidem, s. 85; CAS, s. 364-365.

⁴⁶ CAS, s. 365.

⁴⁷ *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens*, t. 1, hrsg. C. Grünhagen, H. Margraf, Leipzig 1883, s. 213-216.

⁴⁸ CAS, s. 365-366; *Lehns-...*, t. 1, s. 213-216; K. Borgen, *Rocznik głogowski...*, s. 44-45, 85-86.

⁴⁹ J.G. Worbs, *Geschichte des Herzogthums Sagan, Züllichau 1795*, s. 169; F.W. Sommersberg, *Silesiacarum rerum scriptores*, t. 1, Lipsiae 1730, s. 353; B. Techmańska, *Jan II Żagański. Niespokojny książę sojusznik króla husyty (16 VI 1435-22 IX 1504)*, Kraków 2014, s. 59-60; H. Szczegółą, *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*, Poznań 1968, s. 59-61.

żywiol niemiecki, negatywnie oceniając odpadnięcie spod władzy piastowskiej dzielnicy żagańskiej⁵⁰. Patrząc na tę sytuację z perspektywy dzisiejszej historiografii, można podać w wątpliwość taki osąd. Książę, jak i jego otoczenie, był już zniemczony i funkcjonował w takim środowisku. Dbał głównie o swe partykularne interesy, jakkolwiek był wplątany w międzynarodowe okoliczności polityczne, a jego księstwo, podobnie jak inne księstwa śląskie, było zhołdowane przez Koronę Czeską. Sam książę z upływem czasu miał podobno żałować sprzedaży księstwa⁵¹. Opat, nakłaniając księcia do sprzedania księstwa, kierował się raczej chęcią uspokojenia i stabilizacji sytuacji oraz zakończenia walk. Klasztor i jego dobra także bardzo ucierpiały w zawierusze wojennej. Odbudowa spalonego kościoła i klasztoru, spokój w księstwie – w tym można upatrywać priorytety w działaniach opata w sprawie sprzedaży księstwa żagańskiego. Motywy jego wpływów miały raczej charakter utylitarny, praktyczny. Oczywiście można stwierdzić, że działał w partykularnych interesach swego klasztoru, jednak faktem jest, że kilkuletnie walki i awanturnicza polityka Jana II odbiły się negatywnie na całej społeczności księstwa żagańskiego, która pragnęła uspokojenia sytuacji.

Następne lata przyniosły kolejne kłopoty i zadania, z którymi musiał zmierzyć się opat żagańskiego klasztoru. Śmierć ostatniego księcia głogowskiego Henryka XI w 1476 r. stała się zarzewiem długiego konfliktu o sukcesję głogowską, w który były uwikłane sąsiednie monarchie. Jednym z jego uczestników był także książę Jan II, który podjął działania wojenne przeciw Brandenburczykom w listopadzie 1476 r. Księciu udało się zająć dużą część księstwa głogowskiego, musiał jednak liczyć się z tym, że czeka go sporo trudności wojennych i politycznych. Aby umocnić swą władzę zdecydował się więc na rokowania ze stroną brandenburską⁵². Pośredniczyli w nich książęta sascy, których pełnomocnikiem w rozmowach był opat Marcin Rinkenberga. W tym czasie był on jedną z najważniejszych, obok starosty, osób w księstwie żagańskim. Opat potwierdził porozumienie zawarte 12 stycznia 1477 r. między księżniczką brandenburską Barbarą wdową po księciu głogowskim Henryku XI a Janem II żagańskim⁵³. Przede wszystkim jednak owocem pertraktacji było zawieszenie broni między Janem II a Brandenburgią, które miało trwać do 23 kwietnia 1477 r. Oprócz tego ustalono, że odbędzie się zjazd rozjemczy⁵⁴. Uczestnictwo opata w tych pertraktacjach wskazuje na jego umiejętności negocjacyjne i dyplomatyczne. Poza tym opat z pewnością posiadał znajomość lokalnych stosunków, a także głównych uczestników rozmów, zwłaszcza księcia Jana II. W takich sytuacjach z pewnością przydała mu się ogłada, umiejętność poruszania się po dworze i znajomość spraw świeckich, a więc te cechy, które były przedmiotem surowej krytyki na kartach kroniki klasztornej jako nieprzystające duchownemu. Opat Rinkenberga był także informatorem książąt saskich, dostarczającym im informacji o działaniach wojennych – zjazd rozjemczy nie przyniósł bowiem efektów i strony konfliktu wznowiły działania zbrojne. W korespondencji z lat 1477-1478 opat informował Sasów o akcjach zbrojnych księcia Jana, ruchach jego wojsk, kontaktach z królem Maciejem Korwinem, o liczbie zbrojnych i stratach, jakie poniósł książę Jan⁵⁵. Na podstawie tych listów można wywnioskować, że Rinkenberga

⁵⁰ H. Szczegółka, *Koniec panowania...*, s. 60.

⁵¹ A. Heinrich, *Geschichte des Fürstentums...*, s. 169.

⁵² B. Techmańska, *Jan II Żagański...*, s. 69.

⁵³ SRS, t. 10, s. 109-110, nr 55.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 110, nr 55.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 110, nr 56; s. 118, nr 67; s. 122, nr 78; s. 123, nr 79; s. 124, nr 80.

był oddanym stronnikiem i współpracownikiem książąt saskich. W obserwowaniu przez opata aktualnej sytuacji politycznej można dopatrywać się ewentualnych obaw przed poczynaniami księcia Jana II. Jeszcze 27 sierpnia 1482 r. opat pisał do Sasów, że Świebodzin uznaje władzę księcia Jana i nie chce być włączony do Brandenburgii⁵⁶. Opat niechętnie przyjmował poparcie, jakim cieszył się książę Jan wśród stanów księstwa głogowskiego. Dał temu wyraz w korespondencji do Sasów 19 lutego 1477 r.⁵⁷ Odbijały się w niej obawy wynikające z dawniejszych trudnych doświadczeń.

Opat żagański, choć sam nie był wzorem cnót duchowych, dbał o dobrą opinię wspólnoty jako całości. Zabronił chociażby organizacji hucznych zabaw odbywanych po święceniach, bo bulwersowało to mieszkańców. Wymagał też od braci, aby każdy z nich posiadał własny egzemplarz „Reguły św. Augustyna” – „Item, voluit et ordinavit satis rationabiliter inter cetera, ut unusquisque fratrum regulam scriptam b. Augustini in cella sua haberet, et, ut supratactum est, libenter legit ac studiosus errat librosque amavit”⁵⁸. Opat był przykry w obejściu, miał trudny charakter, był konfliktowy, porywczy i opryskliwy wobec braci⁵⁹. Nie współpracował z przeorem, a wręcz jątrzył i skłócał braci z przełożonymi⁶⁰. Ten rys osobowości kładzie się cieniem na jego działalności chyba bardziej niż zamiłowanie do świeckiego życia, bo czynił więcej szkód wewnątrz klasztoru. Głośnym echem odbiła się w 1480 r. sprawa brata Andrzeja Rittera, którego opat chciał ukarać za pijaństwo i nieposłuszeństwo. Ritter wdał się w bójkę z zapalczywym opatem, a sądząc, że go zabił, popełnił samobójstwo, wyskakując z okna, co widzieli świadkowie⁶¹.

Wykształcenie uniwersyteckie Marcina i praktyka kancelaryjna, którą odbył na dworze biskupa wrocławskiego, dały mu podstawy sztuki dyplomacji, wykorzystywanej w kontaktach z książętami. Podobnie też krytykowany i potępiany przez współbraci świecki tryb życia Rinkenberga pomagał mu w relacjach z władcami. I w tym kontekście trzeba inaczej spojrzeć na te zachowania opata, bo o ile były one niewłaściwe w klasztorze, w środowisku dworskim były mile widziane i niejako wymuszane przez okoliczności, czasy i zwyczaje. Świeckie rozrywki mogły zbliżać opata do możnych, a dobre kontakty zadzierzgnięte w takich okolicznościach przekładać się także na przychyłność dla klasztoru.

Opat z pewnością był postacią kontrowersyjną dla kanoników, bo zbyt świecką, lecz wydaje się, że Rinkenberga był jednak przede wszystkim zakonikiem – odbiegającym wprawdzie od oczekiwanego wzorca, ale dbającym o swój klasztor opatem. Nie był ideałem opata, którego niedościgłym wzorem był choćby Ludolf z Einbeck, ale pasował do czasów, w których przyszło mu sprawować rządy w żagańskim klasztorze. Był to opat, któremu były bliższe raczej sprawy doczesne klasztoru. Przy czym nie chodziło o inwestycje, ale raczej o utrzymanie klasztoru na powierzchni – w związku z wojnami o panowanie na Śląsku, wojnami toczonymi między miejscowymi książętami, których skutki klasztor odczuł dotkliwie. Temporalia to także trud odbudowy kościoła i klasztoru – opat zadbał pieczołowicie o odnowienie kościoła po pierwszym pożarze i zniszczeniach wojennych w 1472 r., a następnie

⁵⁶ Ibidem, s. 149, nr 108; *Politische Correspondenz...*, t. 3, s. 217, nr 106.

⁵⁷ *Politische Correspondenz...*, t. 2, s. 285, nr 272; SRS, t. 10, s. 111, nr 57.

⁵⁸ CAS, s. 362, 372-373.

⁵⁹ Ibidem, s. 369.

⁶⁰ Ibidem, s. 369-370, 373-374.

⁶¹ Ibidem, s. 373-374.

po drugim pożarze w 1486 r., szczególnie tragicznym w skutkach⁶². A trzeba pamiętać, że wówczas opat był już starszym, częściowo sparaliżowanym, człowiekiem. Współcześni uważali, że opat mało dba o klasztor i kościół oraz jego wyposażenie, bo w czasie swego urzędowania kupił jedynie małe organy, które wkrótce spłonęły⁶³. Jednak można zadać pytanie: jak dbać o wystrój kościoła, klasztoru, skoro trzeba mieć na uwadze codzienną egzystencję konwentu w trudnych czasach? Gorliwość i zapał, z jakimi Rinkenberga podjął dwukrotną odbudowę świątyni i klasztoru, pokazują, że przywiązywał do tego dużą wagę.

Analiza dokumentów klasztornych raczej przeczy mniemaniu, że opat nie dbał o gospodarkę klasztoru. W czasach jego urzędowania klasztor nabył kilka stawów rybnych, o które opat bardzo zabiegał, starał się też, by w majątkach klasztornych zakładać nowe sadzawki – tak stało się w 1486 r. w Brzeźnicy, w 1487 r. w Stanowie i Żagańcu, w Grotkowie⁶⁴. Dochody z nich pochodzące przeznaczano na pitancje⁶⁵. Poza zapewnieniem aprowizacji klasztoru w czasie licznych wtedy postów, stawy hodowlane były też źródłem dochodów. W czasach Rinkenberga utworzono spory klucz dóbr klasztornych w okręgu żarskim. Mianowicie chodzi o finalizację transakcji z Janem Bibersteinem dotyczącą zakupu wsi Siodło, Kunice, Jaszkowice i gruntów w Marszowie. Dodatkowo w 1478 r. klasztor kupił prawo jurysdykcji i pierwokupu tych wsi za 200 florenów⁶⁶, a w latach 1483-1484 – sołectwo i ziemię w Kunicach⁶⁷. Do tego jeszcze trzeba dodać różne transakcje związane z czynszami. Natomiast z pewnością negatywnym rysem tej działalności był fakt, że Rinkenberga dysponował pieniędzmi braci i nie informował konwentu o stanie zasobów. Poza tym sprzeciw kanoników budziło to, że zastawiał lub sprzedawał dobra, nawet jeśli nie zachodziła taka potrzeba⁶⁸.

Z pewnością Marcin Rinkenberga umyka jednoznacznym ocenom, ale był ostatnim żagańskim opatem schyłku średniowiecza, którego długie rządy przyniosły opactwu pewne korzyści i w których można znaleźć cechy pozytywne. Chyba zbyt surowa jest opinia A. Pobóg-Lenartowicz stwierdzająca, że Rinkenberga doprowadził klasztor do upadku⁶⁹. To raczej w kolejnych latach widoczny jest stopniowy upadek konwentu żagańskiego. Na rządy opata Rinkenberga trzeba spojrzeć przez pryzmat czasów, na które przypadły. Długotrwałe konflikty zbrojne, trudności ekonomiczne, klęski związane z pożarami, to były sytuacje niesprzyjające wprowadzeniu reform w życiu wewnętrznym opactwa. Cechy opata krytykowane przez współbraci pomagały mu w radzeniu sobie w trudnych okolicznościach, które dotknęły klasztor żagański w czasach jego rządów. Wówczas potrzebny był człowiek twardy, może nawet trochę brutalny, wiedzący, jak radzić sobie ze świeckimi panami i ciężkimi warunkami. Taka osoba mogła łatwiej się odnaleźć w tej nasyconej konfliktami rzeczywistości niż opat zamknięty głównie w kręgu spraw duchowych. Rinkenberga wyprowadził klasztor żagański z wojennych trudności i zadbał o utrzymanie jego egzystencji w materialnym wymiarze

⁶² Ibidem, s. 391.

⁶³ Ibidem, s. 374.

⁶⁴ AP Wrocław, Rep. 135, sygn. 109, (Inwentarz), nr 422, 424, 427; CAS, s. 362, przyp. 1.

⁶⁵ AP Wrocław, Rep. 135, sygn. 109, (Inwentarz) nr 385.

⁶⁶ AP Wrocław, Rep. 135, sygn. 109, (Inwentarz) nr 347, 351, 352, 380.

⁶⁷ AP Wrocław, Rep. 135, sygn. 109, (Inwentarz), nr 398, 399, 403; CAS, s. 327.

⁶⁸ CAS, s. 370.

⁶⁹ A. Pobóg-Lenartowicz, *Kanonicy regularni...*, s. 203-206; eadem, *Z badań nad studiami uniwersyteckimi śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2002, s. 258.

poprzez odbudowę, potwierdzenie przez kolejnych władców przywilejów posiadanych przez opactwo i troskę o gospodarkę klasztorną. W takich okolicznościach raczej trudno o skuteczne reformy życia wewnętrznego, choć i w tym zakresie Rinkenberga podejmował próby.

Obraz opata Marcina Rinkenberga przedstawiony w kronice klasztornej nie jest całkiem obiektywny. Wydaje się, że niechęć do opata, krytycyzm i sprzeciw wobec niektórych jego przedsięwzięć wynikały przede wszystkim z trudnego, porywczego charakteru Rinkenberga. Te cechy jego osobowości są akcentowane przez kronikarza. Jednak kiedy uzupełni się przekaz kronikarski o wymowę innych źródeł, wyłoni się postać opata, któremu zależało na dobrym funkcjonowaniu powierzonego mu klasztoru i dbającego o niego w sposób, na jaki pozwalały warunki. Marcin Rinkenberga był ostatnim znaczącym opatem żagańskiego opactwa kanoników regularnych w średniowieczu.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu

Incipit nomina canonicorum regularium Sancti Augustini monasterii Saganensis, que ex antiquo libello inscriptionis huc transcripta sunt, sygn. V 4b.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Klasztor Augustianów w Żaganiu, Rep. 116.

Kopiarz klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Rep. 135 sygn. 419.

Urkunden Inhaltsverzeichnis des Archives der Chorherren des S. Augustinus Congregationis Lateranensis zu Sagan, Rep. 135, sygn. 109 (Inwentarz).

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

Akta Miasta Zielona Góra, sygn. 4966.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Nekrolog klasztoru w Żaganiu, IV O 36.

Źródła publikowane

Borgeni K., *Rocznik głogowski do roku 1493*, wyd. W. Mrozowicz, Głogów 2013.

Catalogus abbatum Saganensium, w: *Scriptores rerum Silesiacarum*, t. 1, hrsg. von G.A. Stenzel, Breslau 1835.

Codex diplomaticus Saxoniae regiae, Ht. 2, Bd. 16, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 1, *Die Immatrikulationen von 1409-1559*, hrsg. G. Erler, Leipzig 1895; Ht. 2, Bd. 17, *Die Matrikel der Universität Leipzig*, Bd. 2, *Die Promotionen von 1409-1559*, hrsg. G. Erler, Leipzig 1897.

Corpus Inscriptionum Poloniae, t. 10: *Inskrypcje województwa lubuskiego*, red. J. Zdrenka, Toruń 2019.

Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens, t. 1, hrsg. von C. Grünhagen, H. Margraf, Leipzig 1883.

Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles, t. 2-3, hrsg. von F. Priebatsch, Leipzig

1897-1898.

Scriptores rerum Silesiacarum, t. 10, hrsg. von H. Margraf, Breslau 1877.

Sommersberg F.W., *Silesiacarum rerum scriptores*, t. 1, Lipsiae 1730.

Stelmach R., *Katalog średniowiecznych dokumentów przechowywanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu*, Wrocław–Racibórz 2014.

Literatura

Chmielewska K., *Między chęcią a zakazem. Trudy kierowania klasztorem w czasach konfliktów między władzą świecką a kościelną w relacjach średniowiecznych kronik śląskich*, w: *W poszukiwaniu*

- prawdy. *Chrześcijańska Europa między wiarą a polityką*, t. 2, red. A. Szyndler, Częstochowa 2010, s. 111-122.
- Chmielewska K., *Klasztor i jego problemy w średniowiecznych śląskich i kłodzkich kronikach kanoników regularnych*, Częstochowa 2015.
- Gancarczyk P., *Abbot Martin Rinkenber and the origins of the Glogauer Liederbuch*, „Early Music”, 37/2009, nr 1, s. 27-36.
- Heinrich A., *Geschichte des Fürstentums Sagan*, Sagan 1911.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, wyd. 2, Kraków 2007.
- Kuchendorf C., *Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlicher Zusammensetzung von der Gründung (1238) bis 1456*, Breslau 1937.
- Machilek F., *Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Humanismus*, München 1967.
- Machilek F., *Das Grosse abendlandische Schisma in der Sicht des Ludolf von Sagan*, w: *Das Konstanzer Konzil*, red. R. Baumer, Darmstadt 1977, s. 51-69.
- Machilek F., *Ludolf von Sagan*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfassenlexicon*, Berlin–New York 1985, t. 5, kol. 984.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Ideal opata w śląskich średniowiecznych kronikach kanoników regularnych*, w: *Człowiek i Kościół w dziejach. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. K. Doli z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 1999, s. 103-117.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Kanonicy regularni na Śląsku*, Opole 1999.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Liturgia śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Tradycje monastyczne w Europie: między liturgiką a performatyką II*, red. E. Mateja, Z.W. Solski, Opole 2016, s. 89-100.
- Pobóg-Lenartowicz A., *Z badań nad studiami uniwersyteckimi śląskich kanoników regularnych w średniowieczu*, w: *Kultura edukacyjna na Górnym Śląsku*, red. A. Barciak, Katowice 2002, s. 248-262.
- Proksch C., *Klosterreform und Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, Köln–Weimar–Wien 1994.
- Seppelt F.X., *Die Breslauer Diözesansynode vom Jahre 1446*, Breslau 1912.
- Świerk A., *Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu*, Wrocław 1965.
- Szczegóła H., *Koniec panowania piastowskiego nad środkową Odrą*, Poznań 1968.
- Techmańska B., *Jan II Żagański. Niespokojny książę sojusznik króla husyty (16 VI 1435-22 IX 1504)*, Kraków 2014.
- Witczak Z., *Przykłady łamania reguły zakonnej przez kanoników regularnych z Żagania w średniowieczu w świetle kroniki klasztornej. Jak to, co zle, miało wskazywać braciom dobrą drogę*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 40/2020, z. 2, s. 127-149.
- Worbs J.G., *Geschichte des Herzogthums Sagan*, Züllichau 1795.

Internet

- Das virtuelle Preussische Urkundenbuch*, red. J. Sarnowsky, <http://www.spaetmittelalter.uni-hamburg.de/Urkundenbuch/pub/orden1455.html> (dostęp 28.07.2023).